

при обговоренні причин Белостокського погрому.

Таким образом, говоря о деятельности депутатов от украинских губерний в Государственной Думе первых двух созывов по национальному вопросу, можно констатировать следующее: а) в целом украинские депутаты при всем многообразии их взглядов выступили как оппозиционная правительству сила; б) в своем большинстве они действовали вместе с теми, кто придерживался ненавязчивых способов решения острых социальных вопросов; в) они сумели подняться до уровня осознания единых национальных задач и, сплотившись в рядах Украинской фракции, выработали и выдвинули ряд национальных требований; г) хотя их деятельность не привела к разрешению многих назревших проблем, однако сама разработка и обсуждение соответствующих законопроектов способствовали развитию политического и национального сознания широких слоев населения, в том числе и в Украине.

Список літератури: 1. Государственная Дума: Стеногр. отчеты. — Спб. 2. Гредескул Н. Национальный вопрос в Первой Думе // К десятилетию первой Гос. Думы (27 апр.1906. - 27 апр.1916 г.).-Пг., 1916.-88 с. 3. Локоть Т.В. Первая Дума: Статьи, заметки, впечатления.-М.,1906.-368 с. 4. Украинский вестник.

Надійшла до редакції 20.10.2000 р.

УДК 347.23(477)

В.Є. Рубаник, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРАВО ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ “ПЕРШОЇ” УНР: ДЕЯКІ ЗДОБУТКИ І ПРОРАХУНКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Лютнева революція, призвівши до падіння монархії й утворення Тимчасового уряду, викликавши до життя сплеск національної самосвідомості й національно-патріотичних рухів народів колишньої Російської імперії, наслідком чого в Україні стало утворення Центральної Ради як керівного органу українства, разом з тим не змогла переломити тенденцій послаблення державної влади і поси-

лення загального безладдя, викликаних світовою війною та її наслідками. Д. Дорошенко, оцінюючи ситуацію в українському селі навесні – влітку 1917 р., писав: “З упадком усякого стримуючого авторитету й усякої влади, українське село почало швидко котитися в площину анархії. Впливали найгірші елементи села, які найбільше галасували, хапалися за крайні гасла і тероризували більш статечні, спокійні круги населення. Неустанна агітація есерівських агентів, ваблючи поділом панської землі, розпалювала соціальну ненависть і будила найгірші інстинкти. Уже в кінці літа всякі заклики до порядку, до спокою, до вичікування, що постановлять установчі збори, заклики, які йшли з центру, втратили всяку силу. То тут, то там виникали розрухи: пограбування панського майна й худоби, самовільні захоплення землі, порубка лісу, підпали й грабування винокурень. Коли до осені ці окремі розрухи не переходили ще в загальний погром, то тільки завдяки інерції українського села, завдяки літній праці коло господарства. Але на осінь можна було сподіватися всяких і загальних розрухів, як воно на ділі й сталося” [5, с. 75].

Звертаючися до уроків української революції, Д. Дорошенко вважав, що однією з головних причин майбутніх прорахунків, втрат і невдач Центральної Ради в політичній і соціально-економічній сферах, її основною помилкою було те, що лідери української національної революції, на словах виступаючи за досягнення соціального консенсусу й залучення до участі у процесах, що відбувалися, представників усіх соціальних верств і прошарків українського суспільства, на практиці відвернулися від крупних власників – категорії людей, які сповідували консервативні настрої і які, за визначенням історика, були найнадійнішим елементом, спираючись на якого тільки й можна було виробити і перетворити в життя серйозну політичну лінію. Як він писав, “...усі статочні, консервативні, творчі елементи суспільства були залишені поза бортом і тим самим загнані в опозиційне становище” [5, с. 78]. Нічого путнього з цього, як показав подальший розвиток подій, не вийшло, та, мабуть, і не могло вийти, хоча, з іншого боку, не можна не погодитися і з І. Драчем, який писав, що “...в оцінці тих недавніх часів, коли українську історію творили наші батьки і діди, я всіляко намагаюся, щонайперше для себе, уникати слів “помилки”, “прорахунки”.

"неправильні рішення" і тому подібних, хоча, здавалося б, об'єктивних підстав для таких присудів можна знайти багато. Наші попередники щодня мусили давати відповіді на нові виклики, розв'язувати нові завдання без готових рецептів. І той, хто сьогодні хотів би кинути камінь у невдатні наслідки діячів минулого, хай доведе, що кожен з нас сьогодні розумніший, чинить правильно, вміє не тільки знайти найоптимальніше рішення суспільних проблем, а й здатний його втілити в життя. Тому ... видається більш плідним пильніше аналізувати обставини тодішньої боротьби за українську державність хоча б тому, що нинішня історична ситуація містить цілу низку старих глибинних українських проблем, зокрема закоріненних і в той час, не розв'язаних і досі" [6].

Однією з таких корінних проблем була (й залишається в Україні нинішній) проблема визначення і правового врегулювання відносин власності. Як наголошували О.Л. Копиленко і М.Л. Копиленко, найдошкульніше на проблемах і праві власності в період "першої" УНР відбилися політичні й ідеологічні пріоритети, коли все визначалося ставлення лідерів Центральної Ради до цих проблем. М.С. Грушевський уживав терміни "належати" й "користуватися", будучи рішучим противником поняття "святість прав власності". Особливе заперечення викликала в нього ідея приватної власності на землю, виступаючи проти якої, він навіть висловлював надію, що настане час, коли "...власність на землю, торгування землею" вважатимуться явищем таким же ненормальним, як і "власність на людину-раба". Виходячи з таких принципів, і Центральна Рада у своїх документах застосовувала ті ж самі терміни – "право порядкування", "право користування" тощо [10, с. 72, 73].

В українській революції (як і в російській) найболочішим виступали питання про землю й земельну власність, тому першочерговими завданнями Центральної Ради були підготовка й проведення аграрної реформи в Україні. Відразу після Лютневої революції – вже з березня 1917 р. – в Україні набули значного розмаху самочинні захоплення панських земель і маєтків. Відсутність законів чи інших нормативних актів з цього приводу тягли за собою криваві бійки між селянами, безладдя, пияцтво, пограбування і спалення великих маєтків [16, с. 185]. Намагаючись урегулювати аграрне питання,

Тимчасовий уряд ще 21 квітня 1917 р. видав положення про організацію земельних комітетів, які мали статус державних організацій і на які під контролем міністерства землеробства покладалася підготовка земельної реформи; в центрі утворювався Головний земельний комітет, на місцях – губернські і повітові, пізніше волосні. До 30 червня 1917 р. в Україні за цим положенням було створено 78 повітових земельних комітетів, а до середини липня їх кількість зросла до 94; число волосних земельних комітетів при цьому наближалось до 600 [7, с. 79, 80].

Спроби безпосереднього практичного вирішення проблеми земельної власності в період “першої” УНР знайшли своє втілення і в низці документів як самої Центральної Ради, так і її виконавчого органу – Генерального Секретаріату. Згідно з розробленими проектами передбачалося, що землі казенні, удільні, монастирські й великі поміщицькі маєтки повинні бути забрані, а землі землевласників треба було викупити коштом українського державного скарбу (скарбниці) і роздати в користування тим, хто на них працюватиме [15, с. 600, 601]. Однак на місцях не чекали, поки ці законопроекти будуть прийняті, а тим паче почнеться їх реалізація. За свідченням В. Винниченка, “...сільський пролетаріат в обіцянки і закони про землю не вірив, більше вірячи реальним фактам”, а, з іншого боку, ідея “соціалізації землі” викликала обурення заможного селянства. “...яке лаяло Центральну Раду й агітувало на всі боки проти неї” [1, с. 309-311]. Уже 1 травня 1917 р. селянський з’їзд Васильківського повіту Київської губернії прийняв резолюцію про розподіл поміщицької землі, яка відразу почала провадитися в життя. Уже через кілька днів після цього з’їзду в селі Лосятині селянами самочинно було захоплено 110 десятин зораної землі графів Браницьких. Аналогічні факти мали місце практично в усіх інших регіонах України: наприклад, в селі Антонове-Кодинцеве Одеського повіту Одеської губернії селянами було захоплено в поміщиків понад 200 десятин землі; у селі Слов’янка Павлоградського повіту Катеринославської губернії малоземельні селяни силою відібрали 600 десятин землі у “відрубників” хутора Лозоватівського; до подібних дій вдавались і селяни Полтавської, Харківської, Херсонської та інших губерній [7, с. 81, 82]. У селі Стави Київського повіту селянські збори поста-

новили зайняти під озимі 1250 десятин землі двох місцевих поміщиків з наступною виплатою їм орендної плати по 10 руб. з десятини після збирання врожаю; у Зеньківському повіті Полтавської губернії селяни захопили маєток поміщика Дуб'яги, пограбувавши його при цьому [7, с. 137]. За підрахунками В.І. Кострикіна, тільки протягом липня – серпня 1917 р. в Україні мали місце 817 випадків самочинного захоплення й відібрання селянами земель у їх власників [11, с. 48]. У серпні 1917 р. Харківська губернська земельна управа відмічала, що все ширшого розмаху набувають випадки примусового відчуження земель у тих власників, які мали по 30 – 50 десятин [23, Ф. 1326, оп. 1, спр. 24, арк. 48]. Д. Дорошенко теж зазначав, що в боротьбі за підтримку своєї політичної лінії та соціально-економічних програм “...конкуренція з боку російських лівих партій в їх демагогічній пропаганді, особливо з боку большевиків, ця пропаганда зростає стихійно, коли восени насунула на село маса збольшевичених солдатів і почала ширити й проводити в життя большевицьке гасло: “грабууй нагробоване!” примушувала й українських есерів усе більше “схилитися наліво”, себто манити селянство все більш радикальними перспективами захоплення й поділу панської землі. І ніхто не зостановлявся над питанням, що з того всього буде, чи стане на всіх землі, коли забрати у панів, чи можна її справедливо між усіх розділити, і як це відіб'ється на інтересах народного господарства?” [5, с. 75, 76].

Звичайно, і уряд УНР, і лідери української революції не могли не реагувати на це. Один з керівників Центральної Ради Є. Мартос, висловлюючи її позицію у відповідь на вимоги селян негайно наділити їх землею за рахунок поділу великих поміщицьких маєтків, застерігав від самочинного захоплення й поділу земель і майна, попереджаючи: “Хто буде грабувати, той підлягає тяжкій карі і сплатить штраф, у 5 разів більший від нагробованого” [9, с. 139]. І тільки 7 листопада 1917 р. Третім Універсалом Центральної Ради проголошується скасування приватної власності на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетні, церковні та інші землі нетрудових господарств і заявляється про передачу їх “земельним комітетам, обраним народом”, причому вся земля мала бути передана трудовому народу без викупу і до початку весняних польових робіт [15,

Через тиждень після оприлюднення Універсалу Генеральний Секретаріат розповсюдив офіційне роз'яснення до нього, яким підкреслив, що скасування прав власності на землю й перехід їх до трудящого народу слід розуміти "...у тому смислі, що право власності на ці землі переходить до народу Української Республіки, отже, від дня опублікування Універсалу колишнім власникам забороняється землю продавати, купляти, закладати, дарувати чи передавати будь-кому у власність іншим способом, оскільки ці землі визнаються Українською Центральною Радою такими, що належать не окремим особам чи інституціям, а всьому трудящому народу, причому скасування власності, як і весь земельний лад на Україні, мають підтвердити й остаточно встановити Українські Установчі збори" [8, с. 68].

На додаток до роз'яснення Генерального Секретаріату Секретарство у земельних справах видало свою окрему інструкцію земельним комітетам, у якій пояснювалося, які саме землі мають бути віднесеними до категорії нетрудових. В інструкції зазначалося, що "...земельних власників, які мають землю в межах трудового господарства, приміром, менш, ніж 50 десятин, Універсал не торкається; така трудова власність Універсалом не касується і зостається по давньому" [21, с. 344].

Уряд УНР не виявив послідовності й рішучості в реалізації наміченої Третім Універсалом програми: Центральна Рада поступово відмовилася від негайного вирішення аграрного питання, і вже 10 листопада 1917 р. на нараді представників поміщицьких організацій, київських цукрозаводчиків і банкірів. В. Винниченко заспокоював крупних землевласників і промисловців, заявляючи, що питання про землю буде вирішено лише на Українських Установчих Зборах. А через декілька днів Генеральний Секретаріат опублікував і вже згадуване роз'яснення Третього Універсалу з аграрного питання, яким заборонялося "свавільне захоплення земель та іншої власності" і передбачалося покарання тих, хто порушуватиме встановлений порядок [14, с. 202].

Визнаючи соціальне-економічні й політичні наслідки проголошення Центральною Радою Третього Універсалу, Н.Д. Полон-

ська-Василенко, вказувала, що "...3-ій Універсал викликав протести. Особливо гостро протестували проти земельного закону депутати-селяни. Норму в 40 десятин землі на кожне господарство – як проголошував 3-ій Універсал, ці депутати знаходили зависокою і заявляли, що селяни не будуть підтримувати Центральну Раду, якщо вона введе таку норму. Тому Центральна Рада відкладена рішення цього питання до скликання Установчих Зборів. У той же час більшовики проголосили декрет про скасування земельної власності – без обмеження. Поширення цього декрету в Україні сприяло переході селян на бік більшовиків" [18, с. 473].

Пізніше, намагаючись пристосувати аграрну політику водночас до вимог якомога ширших верств селянства, Центральна Рада поклала в основу земельного законопроекту, ухваленого наприкінці січня 1918 р., принцип "соціалізації" землі. Цим законом, зокрема, встановлювалося, що "землі відводяться земельними комітетами в приватно-трудове користування сільським громадам та добровільно складеним товариствам". Незважаючи на те, що новий закон дозволяв "перехід права користування в спадщину", проблема земельної власності так і залишалася нерегульованою, що врешті-решт і призвело до фатальних наслідків [15, с. 601].

Очевидець і безпосередній учасник тих подій В. Винниченко, аналізуючи причини невдач аграрного законодавства періоду "першої" УНР, констатував: "Можна би сказати, що Центральна Рада законом про соціалізацію землі хотіла скасувати право власності на землю, отже тим внести нові соціальні відносини на селі. Це також по суті невірно. Насамперед, ця "соціалізація" не була й не могла бути справжньою соціалізацією при загальній капіталістичній системі господарства в державі. Наївно було думати, що капітал допустить таку ненормальність у такій важкій галузі свого панування й не зітре закони. По друге, в тому законі ніякої соціалізації не було, коли розуміти під соціалізацією не тільки систему володіння, але й систему господарчих форм. Закон Ц. Ради тільки визначав характер, норми й способи володіння та розпорядження землею. Що ж до характеру господарювання, се-б-то до того, що й є по суті соціалізацією, се-б-то що до соціалістичних форм хазяйства (продукції й поділу), то про це в законі тому не було мови. І, нарешті, останньою

поправкою Центральної Ради про право власності на 30 десятин і ця навіть ідея закону порушувалась. Отже вся аграрна політика Центральної Ради визначала тільки те, що Ц. Рада виразно обстоювала інтереси дрібного власника селянина, дрібної сільської буржуазії” [2, с. 25, 26].

25 листопада 1917 р. Центральна Рада, намагаючись упорядкувати процеси законотворчості, ухвалила закон про порядок видання нових законів, який визначав, що “до сформування Федеративної Російської республіки і утворення її конституції виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Центральній Раді”, а “право видавати розпорядження в обсягу урядування, на основі законів належить Генеральним Секретарям Української Народної Республіки”. Поряд із цим даним законом не припинялася дія всіх законів і постанов Російської імперії і Тимчасового уряду, які мали чинність на території УНР до 27 жовтня і не були скасовані універсалами чи спеціальними законами й постановами Центральної Ради та Генерального Секретаріату [10, с. 67, 68]. Розпорядження Тимчасового уряду зберігали силу до їх зміни або скасування Українською Центральною Радою чи Генеральним Секретаріатом. Недоторканими залишалися всі колишні урядові установи й усі посадові особи, призначені Тимчасовим урядом, – аж до майбутніх змін у законодавстві УНР. Разом із цим до грудня 1917 р. Центральна Рада визнавала не лише законодавчі акти Тимчасового уряду, а й деякі документи більшовиків: так, постанову РНК РРФСР від 27 жовтня 1917 р. про проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів, підписану В. Леніним, 12 листопада надрукувати майже всі газети УНР, і вона виконувалася [16, с. 139]. Усе це нормотворче розмаїття не найкращим чином впливало на становлення української правової системи загалом і законодавства про власність – зокрема.

Четвертий Універсал визначав, що “...земельна комісія... вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі”. Усі ліси, води й надра конфісковувались у попередніх власників і переходили у власність держави. Проголошувалася націоналізація “найважливіших галузей торгівлі”, весь дохід від якої “підє на ко-

ристь народів”; встановлювалися державна монополія зовнішньої торгівлі і контроль держави над усіма банками. Для конкретної реалізації цих положень уряд повинен був подати проекти відповідних законів, а також видати розпорядження про “монополію держави на виробництво заліза, шкур, тютюну та інших товарів і продуктів, з яких найбільше бралось прибутків з робочих класів на користь нетрудящих класів” [13, с. 162, 163].

Досить суттєвий вплив на розвиток відносин власності та їх правового врегулювання справляла грошова система України. 9 грудня 1917 р. Центральна Рада проголосила, що всі державні податки і прибутки, які збираються на території УНР, віднині визнаються державним скарбом. У цей же день було засновано Головну скарбницю УНР (її обов’язки тимчасово було покладено на Київську скарбницю), а всі губернські та повітові казначейства стали її місцевими органами. Київська контора Держбанку перетворювалася на Українських державний банк, який до вироблення свого власного статуту мусив керуватись “Уставом Государственного Банка” Російської імперії, а місцеві банківські установи ставали його відділами. Відділи Державного дворянського земельного банку і Селянського поземельного банку на території УНР скасовувалися. Цукрова промисловість цілком підпорядковувалася Головній скарбниці України [16, с. 187].

Інфляційні процеси, викликані війною, знецінення паперових кредитних білетів, недостаток готівки в обігу, що мало наслідком невиплату заробітної плати, а значить ще більше посилення соціальної напруги, – все це висувало в розряд першочергових завдань створення національної грошової одиниці. Першими українськими грошима стали кредитові білети вартістю 100 карбованців, випущені 24 грудня 1917 р. (ст. ст.). На них був напис, який свідчив, що цей карбованець містить 17,424 долі щирого золота (до речі, такий же золотий еквівалент містили й царські золоті рублі). 1 березня 1918 р. (н. ст.) Центральна Рада ухвалила закон про гривню як грошову одиницю Української Народної Республіки, про порядок карбування монети і випуску державних кредитових білетів. На підставі цього закону в Берліні було замовлено друкування грошових знаків номіналами 2, 10, 100 та 500 гривень; одночасно там же було за-

куплено друкарські машини, спеціальний папір із водяними знаками, фарби та інші необхідні речі, що їх в Україні на той час знайти було неможливо [19, с. 32].

30 березня 1918 р. було видано закон про випуск знаків Державної скарбниці в карбованцях на суму до 100 млн. крб. Карбованці розмінювались на гривні за паритетом 1 карбованець = 2 гривні. Цей закон відкрив для Державної скарбниці широку можливість використання грошових засобів для покриття надзвичайних державних потреб без огляду на стан прибутків, але все ж таки в межах ліміту, визначеного законом. А вже 6 квітня 1918 р. в Києві вводяться в обіг знаки Державної скарбниці вартістю 25 і 50 крб. Висока вартість цих грошей створювала певні труднощі при розміні: так, пристойний обід у ресторані коштував 5 крб., і касир, приймаючи купюру в 25 крб., мусив давати здачі російськими рублями. Тому в квітні 1918 р. було надруковано листами по 100 штук українські поштові марки вартістю 10, 20, 30, 40 і 50 шагів, які мали на звороті напис: "Ходить нарівні з дзвінкою монетою" (1 гривня містила 100 шагів, 1 карбованець – 200 шагів) [19, с. 32]. Встановлювалося, що українські гроші становили собою обов'язковий засіб платежу нарівні з золотими монетами й російськими кредитовими білетами: їх взаємообмін і прийняття в рахунок платежів було обов'язковим для всіх фізичних і юридичних осіб. Суворі заходи перестороги передбачалися до тих, хто намагався підробляти грошові знаки: згідно з законом випуск фальшивих грошей карався позбавленням майнових, особистих немайнових прав і каторгою [23, Ф. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 172]. Однак повноцінного функціонування національної грошової одиниці УНР до самого кінця її існування так і не вдалося забезпечити.

Окрім внутрішніх, значний вплив на процеси врегулювання правовідносин власності мали також зовнішні чинники. 27 січня (9 лютого) 1918 р. делегацією УНР на чолі з В. Голубовичем було підписано Брест-Литовську мирну угоду з країнами Четверного союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією [3, с. 72, 73], причому, мир з Українською Народною Республікою країни австро-німецького блоку підписали о 2 год. 14 хв. ночі [12, с. 257]. А вдень було укладено українсько-німецький додатковий

договір, яким регулювалися публічні і приватно-правові стосунки між УНР і Німеччиною; через три дні аналогічні двосторонні додаткові договори було укладено між УНР та Австро-Угорщиною, УНР і Болгарією, УНР і Туреччиною [22, с. 35].

В обмін на воєнну допомогу в протистоянні більшовицькій Росії Центральна Рада погоджувалася на введення німецьких та австро-угорських військ на територію України й оплату цієї допомоги українським продовольством та іншими матеріальними ресурсами. В Австро-Угорщині, яка на той час уже зазнавала величезних труднощів із забезпеченням населення продовольчими товарами, цю мирну угоду називали не інакше як “хлібним миром”. Однак, як зазначав О.М. Мироненко, незважаючи на попередні запевнення в лояльності до існуючого в Україні ладу, окупанти з першого ж дня не дотримувалися “наших законів і порядку”, а видавали власні нормотворчі акти, окупаційні військово-польові суди творили судочинство над українськими громадянами, кидали їх до в'язниць. “Спасителі” хазяйнували як в окремих галузях народного господарства, так і на місцях, видаючи накази про своє право на врожай, про обов'язкову сівбу на Україні, розпоряджалися залізницями, водним транспортом тощо [17, с. 237].

Окупаційна влада негайно приступила до активного вивезення з території України вугілля, залізної та марганцевої руди, лісоматеріалів, металобрухту, макулатури, майже безкоштовно видавався дозвіл відповідних міністерств на відвантаження хліба, овочів, збіжжя, цукру, яєць, худоби, свиней, сала, спирту. Дещо складніше було вивозити мішки, брезент, мануфактуру, галантерею, мед, рослинне масло, коней, шкіри, мастила, гуму, золото, срібло, платину, мідь, цинк, олово, свинець, кадмій, кобальт, алюміній, нікель, вісмут, але й на ці товари міністерство торгу й промисловості видавало ліцензії [22, с. 36, 37].

До австро-німецького пограбування України додавалося ще й російське; 23 лютого 1918 р. уряд УНР опублікував відозву до населення, в якій зазначалося: “Совет Народних Комісарів, котрий так голосно і лицемірно заявляв про кінець війни та мир між трудящими людьми всіх народів, почав збройною силою грабувати Україну, вивозити силоміць із нашої землі хліб, цукор, вугілля, па-

ровози і всяке народне майно, а особливе величезне майно військо-
ве, на Московщину” [4, с. 132, 133]. Як наголошував В.І. Семененко,
відступаючи, більшовицькі загони знищили велику кількість мостів,
висадили в повітря на залізничних станціях системи водопостачан-
ня, пошкодили або зірвали гідравлічні крани, трубопроводи, знищи-
ли або вивезли масу апаратури зв’язку. Це було закономірним: вони
знаходилися на чужій, ворожій території і не знали, чи повернуться
сюди [20, с. 81, 82]. Усе це, взяте у своїй сукупності, найнегативні-
шим чином впливало на правове врегулювання відносин власності в
“першій” УНР і постійно проявляло себе в наступні періоди україн-
ської революції.

Список літератури: 1. Винниченко В.К. Відродження нації. (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – Ч. II. – Київ – Відень, 1920 / Репринтне відтворення видання 1920 р. – К.: Політвидав України, 1990. – 537 с. 2. Винниченко В.К. Відродження нації. (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – Ч. III. – Київ – Відень, 1920 / Репринтне відтворення видання 1920 р. – К.: Політвидав України, 1990. – 542 с. 3. Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / Гл. ред. С.С. Хромов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 704 с. 4. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с. 5. Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – Ужгород: НТШ ім. Т. Шевченка, 1932. – 284 с. 6. Драч І. Уроки Української Народної Республіки // Вісті з України. – 1998. – 5 лют. 7. История Украинской ССР: В 10-ти т. – Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917 – 1920) / Редкол.: Н.И. Супруненко (отв. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 656 с. 8. Історія держави і права України: Академ. курс. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Rogozhina. – Т. 2. – К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2000. – 580 с. 9. Історія України: Курс лекцій: У 2-х кн. – Кн. 2: ХХ століття / Мельник Л.Г., Верстюк В.Ф., Демченко М.В. та ін. – К.: Либідь, 1992. – 464 с. 10. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917 – 1920. – К.: Либідь, 1997. – 208 с. 11. Костриков В.И. Земельные комитеты в 1917 году: Автореф. дис... д-ра истор. наук. – М.: Ин-т истории СССР АН СССР, 1979. – 54 с. 12. Ксенофонтов И.Н. Мир, которого хотели и который ненавидели: Документальный репортаж. – М.: Политиздат, 1991. – 416 с. 13. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – Львів: Світ, 1996. – 296 с. 14. Лановик Б.Д., Лазарович М.В., Чайковський В.Ф. Економічна історія: Курс лекцій / За ред. Б.Д. Лановика. – 2-е вид., перероб. – К.: Вікар, 2000. – 300 с. 15. Лановик Б.Д., Матисьякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737 с. 16. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. – К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Академія правових наук України, 1995. – 328 с. 17. Мироненко О.М. Україна і Брестський договір // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 236, 237. 18. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України: У 2-х т. – Т. 2: Від середини XVII ст. до 1923 р. – Мюнхен, 1972 – 1976 / Репринтне відтворення видання 1976 р. – К.: Ли-

бідь, 1992. – 608 с. 19. *Рябченко П.* Паперові гроші на території України // Розбудова держави. – 1996. – № 3. – С. 30-36. 20. *Семененко В.І.* Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917 – 1922 роки). – Харків: Основа, 1995. – 400 с. 21. *Солдатенко В.Ф.* Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976 с. 22. Українське державотворення: невитребуваний потенціал / За ред. *О.М. Мироненка*. – К.: Либідь, 1997. – 560 с. 23. Центральний державний архів вищих органів державної влади і державного управління України (ЦДАВОВУ).

Надійшла до редакції 07.11.2000 р.

УДК 342 (477) (091)

*Д.А. Тихоненков, канд. юрид. наук, доцент
Национальная юридическая академия Украины
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков*

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ОРГАНОВ ГПУ УССР В 1922-1928 гг.

Государственное политическое управление УССР было образовано 22 марта 1922 г. постановлением ВУЦИК “Об упразднении Всеукраинской Чрезвычайной комиссии и об организации Госполитуправления” [3; 1922. – № 13. – Ст. 228]. При его разработке за основу был взят декрет Всероссийского ЦИК “Об упразднении ВЧК и о правилах производства обысков, выемок и арестов” от 6 февраля 1922 г. [2; 1922. – № 16. – Ст. 160]. Госполитуправлению и его органам на местах предоставлялось право производства обысков, выемок и ареста лишь по делам о контрреволюционных выступлениях, бандитизме, шпионаже, хищениях на железнодорожных и водных путях сообщения, контрабанде и незаконном переходе государственной границы. Указанные меры допускались не иначе как по специальному постановлению ГПУ РСФСР (УССР) или губотдела ГПУ за подписью их председателей по особым ордерам. Исключение делалось для лиц, застигнутых на месте преступления, но и в этом случае требовалась санкция председателя органа ГПУ в течение 48 часов после принятия меры пресечения. Для предъявления обвинения устанавливался двухнедельный срок со дня ареста, а на проведение расследования отво-